Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 115 1994

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson
Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark
Stockholm: Kjell Espmark, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin
Umeå: Sverker R. Ek
Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företrädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfekt), dels i form av utskrift på papper.

ISBN 91-87666-09-X
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Reklam & Katalogtryck, Uppsala 1995

Munch-Petersen principiellt hur översättningsromanen fungerar som underhållning. Han dröjer bl.a. vid motsättningarna mellan kritikernas, förläggarnas och läsarnas perspektiv på den masslästa fiktionslitteraturen. Särskilt diskuterar han växelspelet mellan författaren och publiken. Det existerar, kan man säga, ett slags överenskommelse mellan de två parterna, som i 1800-talsromanerna ofta explicit bekräftas genom olika ganska fasta formuleringar i själva romantexten. Munch-Petersen kan med sin utomordentliga beläsenhet i materialet ge en mängd intressanta och roande exempel på detta.

Nästa kapitel – det största i Munch-Petersens nya bok – diskuterar ingeånde de ideologiska positioner, som intas av kvantitetsförfattarna under 1800-talet fram till »det moderna genombrottet». I spetsen för århundradets nya underhållningsroman går författare som Cooper, Scott och Dumas. En generell idealism präglar flertalet succétexter vare sig de kan hänföras till århundradets romantiska eller realistiska strömningar. Händelsekedjan i kvantitetsromanerna länkas så, att de borgerliga samhällsnormerna står kvar oantastade vid berättelsens slut. Vad som försiggår i romanerna är ett spel mellan textförfattarnas undervisande ambitioner och deras – kan man tycka – ofta vådliga fantasiflykt och medvetna förtigande av vissa sidor av verkligheten.

Två följande kortare kapitel om kvinnor respektive män inom underhållningslitteraturen belyser på ett intressant sätt könsrollsfrågor i såväl författarliv som texter. Här anlägger Munch-Petersen således både litteratursociologiska och textanalytiska perspektiv.

Sista kapitlet uppställer i tio teser en katalog över viktiga karakteristika för underhållningsromanen och söker summera svaren på frågan om vad som skapade den enorma framgången för populärfiktion. Den tyska term, som Munch-Petersen väljer att begagna här och som naglas fast i början av varje tes, är »Der volkstümliche Roman». Författaren säger i kapitlets inledande definition, att därmed menas en roman som läses av alla befolkningsskikt (»alle Volksschichten»). Recensenten är för sin del inte så tilltalad av detta termval och denna bestämning, eftersom hela den 1800-talspopulation, som Munch-Petersen arbetat med, i varje fall under förra hälften av århundradet fördes fram inom det etablerade förlags- och bokhandelssystem som hade byggts upp för borgerskapet och den bildade medelklassen. Författaren har sökt en så generell term som möjligt och den blir ju så småningom mer rättvisande, i takt med att även en allmoge- och arbetarpublik börjar erövras av kvantitetsromanen. Men för den undersökta perioden 1800–1870 föredrar jag en terminologi enligt författarens doktorsavhandling: undersökningen gäller ju den (inom borgerskapet) masslästa romanen, spridd genom bokhandeln.

Det verkar som om Munch-Petersen varit hårt hållen av det tyska förlaget för att inte boken skulle bli för stor. Litteraturförteckningen är starkt selektiv och notavdelningen begränsad till två sidor. Några sidhänvisningar till anförda textställen i de digra romaneerna förekommer knappast, men här kan man ibland få hjälp av den danska dissertationen från 1978 som har rikliga bibliografiska upplysningar.

Sammanfattande kan konstateras, att det är högst lovvärt att Erland Munch-Petersens undersökning i nyskriven och mer koncentrerar form framläggs för internationell publik. Hans studie saknar praktiskt taget motsvarigheter inom litteraturvetenskapen och den bearbetar energiskt två texttyper som verkligen varit svårt försummade i forskningen: översättningarna och de masslästa romanerna. Munch-Petersens bok bör uppmärksammas av fackfolk i alla de länder, som blev indragna i den expansion av bokmarknaden som gjorde romangenren – eller i varje fall en stor del av den – till ett massmedium.

Lars Furuland

Kerstin Dahlbäck: *Ändå tycks allt vara osagt. August Strindberg som brevskrivare*. Natur och Kultur 1994.

I sitt arbete *Svensk brevskrivning. Teori och tillämpning* (1988) företog Stina Hansson en kartläggning av den brevteoretiska litteraturen i Sverige alltifrån 1600-talet till modern tid. Hon granskade därjämte mot denna bakgrund 29 brev av 26 författare, brev som hon hade »träffat på och funnit intressanta». I sin recension i *Samlaren* 1989 anmärker Torkel Stålmarck att det rör sig om ett väl subjektivt urval, men ger på samma gång Stina Hansson rätt i att »det vore en närmast omänsklig uppgift att sammanställa ett brevmaterial som skulle vara användbart för statistisk bearbetning, omänsklig och förmodligen föga meningsfull». De behandlade brevtexterna sträcker sig ända från medeltid och fram till 1800-talet, brevställarnas gyllene tid, en följd av den ökade skrivkunnigheten som Stålmarck påpekar. Vårt eget århundrade har ju sett brevställargenrens avtynande. Som Stålmarck noterar visar Stina Hansson genom analyser av inledningar och mönsterbrev i 1800-talets brevställare hur retoriken ännu under det seklet levde kvar och rentav fick ökat spelrum. Brevställarutgivaren ville framstå som en lärd auktoritet och kände på samma gång brevskrivarnas behov av enkla böjningsmönster.

Kerstin Dahlbäck för också hon emellanåt brevställarna på tal i sitt pionjärarbete om *August Strindberg som brevskrivare* – beteckningen pionjärarbete använde Stålmarck likaså om Stina Hanssons bok – men någon större relevans för hennes undersökning får de inte. Hon berättar i ett förord att hennes monografi utgör en fristående del av hennes projekt »Analys och databearbetning av August Strindbergs brev»; »inom detta har samtliga tillgängliga brev av Strindberg (tryckta och otryckta) inkodats och bearbetats». Tyvärr har genom flera olyckliga omständigheter, förklarar hon, datamaterialet inte kunnat komma till den användning som varit planerad. Referenser till datamaterialet möter dock på flera håll i Stina Hanssons bok – så belägger hon förekomsten av några svordomar och interjektionen »O» i Strindbergs korrespondens med Björnson, Carl Larsson, Claës Lööström och Pehr Staaf för att »på ett enkelt vis» ange den högre stilnivån i breven till Björnson i förhållande till de andra! I en Bilaga till boken får man ta del av en rad statistiska tabeller, bl.a. en av antal

ord, brev och adressater per år alltifrån 1858 och fram till Strindbergs dödsår 1912.

Stina Hansson betonar gång efter annan att hon i studiet av Strindbergsbrevens »genrekarakteristika» har gett beteckningen »genre» en vidare betydelse än den gängse – »dels talar jag om brev som genre, dels urskiljer jag olika brevgenrer inom Strindbergs korrespondens». Hon betecknar det som märkligt att några monografier där breven utgör det primära studieobjektet inte har publicerats. »Föreliggande monografi vill således fylla en lucka i Strindbergsforskningen», deklarerar hon. Må det vara sagt med en gång att Kerstin Dahlbäck med den äran har löst uppgiften. Hon lovar för den delen att återkomma, i första rummet med en studie över hur Strindberg skriver brev till kvinnor.

Monografin inleds med fyra kapitel av som Kerstin Dahlbäck säger »övergripande karaktär». Hon tecknar schematiskt den epistolära utvecklingen och den postala revolutionen under 1800-talet, hon diskuterar lämplig systematisering av Strindbergs brev och hon redogör i anslutning till den berörda tabellen för brevfrekvensen under olika perioder och söker frilägga orsakerna till förändringarna. »Hårddata av detta slag», medger hon, »blir i likhet med allmänna karakteristiker mera intressanta om de sätts i relation till annat material av likartat slag»; »några större monografiska undersökningar av andra författares brev existerar emellertid inte så vitt jag vet.» I kapitel 4 slutligen i detta inledande parti fokuseras intresset på ingresser och avslutningar i Strindbergs epistlar: »dessa begränsade – och lätt avgränsade – brevelement är tacksamma om man vill studera Strindbergs språkliga fantasi, hans lek med attityder och hans fenomenala förmåga att anpassa sig till skilda adressater.»

Så går Kerstin Dahlbäck i det femte kapitlet över till studiet av några som hon säger *representativa* Strindbergsbrev. Med representativa brev avser hon »inte den mest frekventa brevtypen utan brev som på ett särskilt tydligt sätt uppvisar strindbergsbrevets karakteristika eller företer ovanligt många av dessa», framhåller hon. Det är tolv brev som får passera revy alltifrån det första brevet till »Älskade Pappa och Mamma!» När så tolvåringen 30 dec. 1861 skriver ett brev till bror Oscar stämplar Kerstin Dahlbäck det i polemik mot Torsten Eklund som »ett brev utöver det vanliga». Av breven från Hammersta sommaren 1866 till broder Oscar, »överdådiga både till innehåll och form», skärskådar hon ett likaså av Eklund förut ventilerat brev, »pratigt och omständligt» men som hon säger »med en tydlig strävan att gestalta».

Breven från Dalarö oktober 1875 till makarna Wrangel har nu senast av Lagercrantz och Brandell studerats som psykologiska dokument, krisrapporter och litterära produkter. Kerstin Dahlbäck granskar i detalj brevens språkelement och visar speciellt på den höga frekvensen bibelcitat och bibelalluderande formuleringar. Strindbergs och som Dahlbäck menar »väl den svenska litteraturens» mest berömda kärleksbrev, daterat 12 mars 1876, får sin manipulativa karaktär avslöjad; »han använder talekonstens alla finter för att övertyga Siri om riktigheten i att hon skall bryta upp ur äktenskapet».

Så följer ett »svinaktigt bref» till Pehr Staaff 1883, förut opublicerat – karakteristiken av brevet härrör från Vilhelm Carlheim-Gyllensköld. Det rör sig om ett brev fyllt av banala kraft- och könsord, en diatrib helt präglad av Strindbergs emotionella 80-talsvokabulär. »De många könsorden och manschauvinistiska uttrycken är otänkbara både i hans frispråkiga studentjargong på 70-talet och 'postinfernospråket' på det slutande 90-talet och 00-talet.» Som tacksamt att analysera med avseende på Strindbergs brevretorik tar Dahlbäck upp ett brev till »Bjørnson och Lie» 25 jan. 1884, där Strindberg excellerar i fråga om exklamationer, upprepningar, inversioner, tretal osv. och där också brevets struktur enligt Dahlbäck överensstämmer med den klassiska brevretorikens rekommendationer. Ett brev till Carl Larsson 29 jan. 1884 befinns typiskt för Strindbergs 80-talskorrespondens och ju därmed representativt på ett sätt som brevurvalet annars inte gör anspråk på att vara. Ett par brev till Heidenstam och Albert Bonnier från nyåret 1887 får bära vittnesbörd om Strindbergs anpassningsförmåga visavi sina adressater och en klagovisa till Edvard Brandes maj 1887, s»det kanske mest originella av Strindbergs många krisbrev», befinns utgöra ett tidigt exempel på hur Strindberg tenderar att »denaturera» språket.

Slutligen uppehåller sig Dahlbäck vid ett brev till »Broder Lyktmansson» (19 juni 1894), präglat av »allvarsamt gyckel» som Strindberg själv säger, och ett kärleksbrev till Harriet Bosse 2 maj 1901, »en dikt som brev och ett brev som prosadikt». Kapitel V avslutar så Kerstin Dahlbäck med att kasta en blick på en brevställare, Den svenske handsekreteraren, och granska hur Strindbergs brev förhåller sig till de regler, råd och varningar som denna innehåller.

Några vänkorrespondenser, med Björnson, Heidenstam och Carl Larsson och en »projektkorrespondens» som Kerstin Dahlbäck betecknar den, med Gustaf Steffen har ägnats ett särskilt kapitel (VI). I de tre förra fallen finns båda parternas brev bevarade och förutsättningen är därmed gynnsam att fokusera just »hur Strindberg brevväxlar», dvs. hur han anpassar sig till adressaten och etablerar dialog med sin motpart. Slutkapitlet, Brev och skönlitteratur, inleds med en kortfattad summering av den på senare tid alltmer livaktiga internationella diskussionen om brev och litteratur. Det är frågan om brevets litterära status som det gäller, en fråga som Kerstin Dahlbäck i sin undersökning »vinklar» på det viset att hon i kronologisk ordning går igenom ett antal litterära »brevprojekt» i syfte att visa på hur »han såg på och hanterade genreproblemet», som hon säger. Brevsviten till »Occa» 1870–72, ett tjugotal bevarade brev, bildar utgångspunkt. Strindberg underhåller sin kusin med dråpliga situationer från studentlivet i Uppsala och adressaten blir försökspublik för hans författarövningar. Dahlbäck jämför med den unge Dostojevskijs brevväxling med sin bror Michael under 1840-talet. Breven till makarna Wrangel och korrespondensen med Siri von Essen våren 1876 får Kerstin Dahlbäck att ta vid diskussionen kring Strindbergs planer att utnyttja brevväxlingen skönlitterärt. Hon betecknar det som inte osannolikt att Strindberg haft dylika planer redan på 70-talet, kanske redan när

breven till Siri tillkom. Planerna lät sig hur som helst inte realiseras när de dyker upp 1886, eftersom Bonniers avböjde en publicering av *Han och Hon*. Det blir med *En dåres försvarstal* Strindberg grundlägger sitt rykte om att hänsynslöst exploatera sin omgivning.

Huvudinslaget i slutkapitlet blir studiet av Strindbergs brev till Leopold Littmansson liksom till Torsten Hedlund. Framlidne litteraturprofessorn Gunnar Brandell som åberopas gång efter annan i boken, har i sin strindbergsmonografi betecknat breven till Littmansson som » 'litteratur' om man så vill» och Dahlbäck tar fasta på hans karakteristik av den »som ett stilexperiment: ett försök att pröva ut ett associationsrikt modernistiskt språk». Vid en avslappningsövning liknar hon själv breven – Littmanssons finns inte bevarade – och hon gör gällande att den intensiva brevväxlingen i viss mån initierades av kraschen med Bengt Lidforss våren 1893. »I breven till den 'ofarlige' Littmansson genomgår han ett av sina 'förpuppningsstadier'; han drar sig undan – en av korrespondensernas nyckelord är 'oåtkomlig' – för att ömsa skinn.»

Den följande brevväxlingen med Torsten Hedlund betecknar så Kerstin Dahlbäck som ett nytt exempel på hur Strindberg under en begränsad period upprättar en specialiserad och kring vissa ämnen centrerad korrespondens; också här har motkorrespondensen går förlorad, åtminstone i huvudsak. Göran Stockenström har i sin avhandlling *Ismael i öknen. Strindberg som mystiker* talat om breven som ett litterärt råmaterial och som ett »mellanstadium» på vägen mot *Inferno* och det blir på samma vis Dahlbäcks synsätt: »Här står det således helt klart att 'brevskrivningen' fungerar som skiss till en tänkt bok, ett förfaringssätt som Strindberg med all sannolikhet praktiserat alltifrån början av sin författarbana.» Och Kerstin Dahlbäck finner Stockenströms benämning »manuskriptbrev» adekvat så till vida som hon menar att hela den esoteriska delen av korrespondensen skall ses som en förberedelse till *Inferno*.

Ulf Wittrock

Strindberg's Post-Inferno Plays. Editor Kela Kvam. Munksgaards/Rosinante. Köpenhmn 1994.

I april 1992 anordnade Det Teatervidenskapelige Institut vid Köpnhamns universitet den 11:e Internatinonella Strindberg Konferensen. Dessa konferenser, som vartannat år arrangeras av någon institution, som käner sig kallad – utan någon internationell organisation bakom sig – har sedan 1973 varit en plattform för världens mest enträgna och kunniga Strindberg-forskare. Två gånger har den ägt rum i Stockholm, 1973 och 1981, mn i övrigt har man samlats runt om i världen, på platser som Seattle och Warsawa, i Schweiz liksom i England. Lagom inför nästa möte, som i juni detta år samlade forskare från öst och väst i Moskva, utkom föredragen från Köpenhamn i tryck. Det är om dessa uppsatser som denna recension i första hand ska handla.

Det skulle inte göra denna publikation rättvisa om den inte sattes i samband med det omfattande Strindberg-intresse, som för närvarande kan iakttas bland forskare och teaterfolk. På hösten 1993 utgav tidskriften *Nordic Theatre Studies* – förvisso inspirerad av mötet i Köpenhamn – ett specialnummer om »Strindberg in Performance», som samtigt distribuerades till ett tusental abonnenter av *Theatre Research International*, som ges ut av Oxford University Press i samarbete med International Federation for Theatre Research. Till de 18 essäerna, som ingår i ovannämnda köpenhamnsrapport, ger *NTS* ett tillskott på ytterligare 10 artiklar samt ett antal recensioner av Strindbergböcker.

På den 12:e Strindbergskonferensen i Moskva presenterades sedan inte mindre än 35 korta föredrag. När detta skrivs har just den första Strindberg-festivalen i Stockholm avslutats. Programmet räknade 200 evenemang, varav åtminstone två hade en tydlig vetenskaplig inriktning. Vitterhetsakademin hade bjudit in till ett symposium om »Strindberg och hans översättare», där det under en dag diskuterades åtta inlägg. Festivalledningen hade dessutom anordnat ett seminarium om »Strindberg i världen» med den undefundiga underrubriken »Svenskheten på export». På Kulturhuset i Stockholm talade tolv svenska och från Japan, Ryssland, Holland och USA hitresta föredragshållare under Agneta Pleijels förfarna ordförandeskap om Strindbergreceptionen i världen.

Lägger man därtill två färska volymer av Strindbergiana, utgivna av Strindbergssällskapet med ett 10-tal artiklar i varje och adderar alla dessa essäer och föredrag, får man konstatera att det under dryga två år har presenterats över 100 skrifliga och muntliga bidrag till Strindberg-forskningen. Givetvis förekommer en del forskare på flera symposier, men utan att tänja ytterligare på sifferexercisen vågar jag påstå, att upp emot ett femtiotal män och kvinnor har yttrat sig om olika aspekter av Strindbergs liv och verk.

Vad är det då som de har talat om? Kan man skönja någon linje, någon tendens i den nutida Strindbergforskningen, som skiljer den från tidigare generationers intressen? Jag menar att så är fallet. Det som alltsedan Martin Lamms epokgörande biografi från 1925 präglade Strindberg-forskningen var en fokusering på Strindbergs liv och leverne. Även om man idag kan tycka att detta ensidiga intresse har gett ett alltför snävt perspektiv på författarens verk, så har de biografiska studierna ändå skapat klarhet och vissa nödvändiga förutsättningar för vidare forskningar. Den ännu pågående utgivningen av hans brev liksom nationalutgåvn av hans samlade skrifter hade inte kunnat bedrivas på det sätt som nu sker utan bakgrund av de biografiska djuplodningarna. Därmed inte sagt att Strindbergs biografi skulle ha blivit okontroversiell idag. Senast vid Strindberg-festivalens seminarium hävdade psykiatrikern Johan Cullberg att Strindbergs psykos inte varade längre än en vecka, medan professor Birgitta Steene menade att vår nationalförfattaare likväl borde betecknas som »stollig»: Frågan restes varför vi idag har ett behov av att friskförklara Strindberg, medan tidigare generationer – däribland filosofen och psykiatrikern Karl Jaspers och Strindbergs franske översättare Marcel Réja – talade om schizofreni och absintförgiftning. Fungerar Strindberg alltjämt som ett prisma, i vilket vi